

Plant cyanide

รหัส : 3002-1-000-001-01-2567 จำนวนหน่วยกิต : 2.5 หน่วยกิต

ผู้แต่ง : ดร.ชญ.ดวงเพ็ญ ปัทมดิลก

ผู้รับผิดชอบบทความ : ดร.ชญ.ดวงเพ็ญ ปัทมดิลก อีเมล duangpen.p@dmsc.mail.go.th

สถานที่ทำงาน : สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

วันที่รับรอง : 12 กุมภาพันธ์ 2567 วันที่หมดอายุ : 11 กุมภาพันธ์ 2568 จำนวนหน้า : 7 หน้า

คำสำคัญ : cyanogenetic glycoside, cyanogenic glycoside, plant cyanide, ไชยาไนต์ในพืช

วัตถุประสงค์

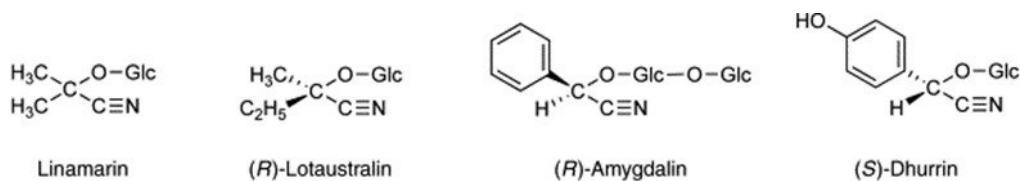
เพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับไชยาไนต์ในพืช

บทนำ

ตามที่มีข่าวปรากฏในสื่อต่างๆ เกี่ยวกับการนำสารไชยาไนต์ซึ่งเป็นสารเคมีไปใช้ในทางที่ผิด จนก่อให้เกิดพิษต่อมนุษย์จนถึงแก่ชีวิตอย่างเฉียบพลัน รวมทั้งข่าวการเกิดพิษจากการบริโภคพืชบางชนิดโดยไม่ผ่านกระบวนการที่เหมาะสม เช่น หน่อไม้ดิบ มันสำปะหลังดิบ ลูกประสด ซึ่งการเกิดพิษดังกล่าวก็เกิดจากไชยาไนต์เช่นกัน แต่เป็นไชยาไนต์ที่พบในพืช บทความนี้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับไชยาไนต์ที่พบได้ในพืช เนื้อหาครอบคลุมทั้งโครงสร้างทางเคมี การกระจายในพืช ชีวสังเคราะห์ ปฏิกิริยาเคมี การตรวจสอบเบื้องต้น การเกิดพิษ และการบริโภคอย่างปลอดภัย

ไชยาไนต์ในพืช

ไชยาไนต์ในพืชจะอยู่ในรูปของกลัยโคไซด์ เรียกว่า cyanogenetic glycoside หรือ cyanogenic glycoside เป็นสารทุติยภูมิ (secondary metabolite) กลุ่มหนึ่งที่พืชสร้างขึ้น มีบทบาทในระบบป้องกันตัวพืชเองจากศัตรูของพืช (defense mechanism) โครงสร้างทางเคมีของสารกลุ่มนี้ ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนอะกลัยโคน (aglycone) เป็น 2-hydroxynitrile หรือ α -hydroxynitrile และส่วนน้ำตาลซึ่งมักจะเป็นชนิด D-glucose^[1] ตัวอย่างสารกลุ่ม cyanogenetic glycoside เช่น linamarin และ (R)-lotaustralin ในหัวใต้ดินและใบของมันสำปะหลัง, (R)-amygdalin ในอัลมอนด์ขมและลูกประ (seed), (S)-dhurrin ในข้าวฟ่าง ดังรูปที่ 1

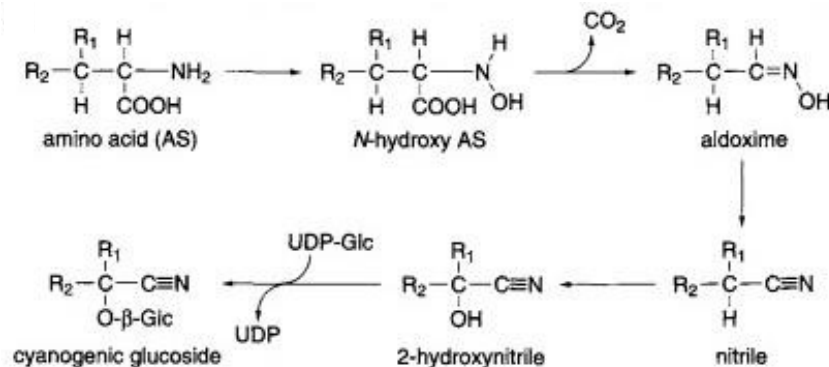
รูปที่ 1. cyanogenetic glycoside

cyanogenetic glycoside ไม่ได้ก่อให้เกิดพิษด้วยตัวมันเอง ต้องเกิดปฏิกิริยาเคมีจนเกิดสารพิษ hydrogen cyanide ออกมา โดย hydrogen cyanide หรือเรียกชื่ออื่นๆ hydrocyanic acid, prussic acid, formonitrile, cyclon มีสูตรโมเลกุล คือ HCN

การกระจายของ cyanogenetic glycoside ในพืช

ชีวสังเคราะห์ของ cyanogenetic glycoside

เริ่มจากหมู่ฟังก์ชันอะมิโน (-NH₂) ของ l-amino acid ถูกเติมหมู่ไฮดรอกซิล โดยเอนไซม์ l-amino acid N-monooxygenase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ได้ N-hydroxy amino acid จากนั้นเกิดปฏิกิริยา oxidative decarboxylation ได้เป็น aldoxime ซึ่งจะเปลี่ยนเป็น nitrile โดยเอนไซม์ aldoxime dehydratase เป็นตัวเร่ง ปฏิกิริยา จากนั้น nitrile จะถูกเติมหมู่ไฮดรอกซิลที่คาร์บอนอะตอมตำแหน่งที่ 2 โดยเอนไซม์ nitrile monooxygenase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ได้สารมัธยันตร์ (intermediate) คือ 2-hydroxynitrile หรือ cyanohydrin จากนั้นจะมีการเติมกลูโคสจาก UDP-glucose ได้สารกลัยโคไซด์ในรูป β-glucoside โดยเอนไซม์ glucosyltransferase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา สารกลัยโคไซด์ดังกล่าวคือ cyanogenetic glucoside ^[2] ดังรูปที่ 2

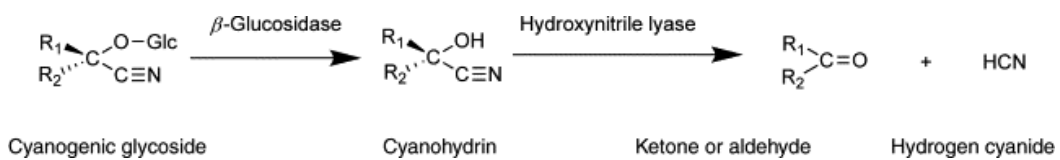

รูปที่ 2. ชีวสังเคราะห์ของ cyanogenetic glycoside

cyanogenetic glycoside แต่ละชนิดมีกรดอะมิโนที่เป็นสารตั้งต้นในกระบวนการชีวสังเคราะห์แตกต่างกันไป เช่น linamarin และ lotaustralin ซึ่งพบมากในมันสำปะหลัง มีกรดอะมิโน l-valine และ l-isoleucine เป็นสารตั้งต้น ตามลำดับ ^[3]

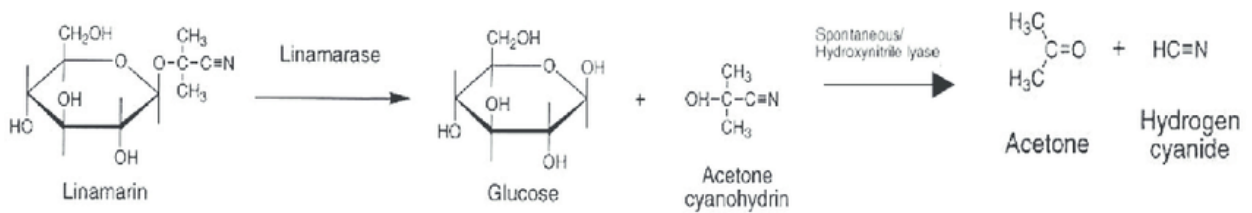
ปฏิกิริยาเคมีของ cyanogenetic glycoside

การเกิด HCN จาก cyanogenetic glycoside มี 2 ขั้นตอน โดยขั้นตอนแรกเป็นการตัดกลูโคสออกจากโมเลกุล โดยเอนไซม์ β -glucosidase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา และขั้นที่สองเป็นการ cleavage ของโมเลกุล โดยเอนไซม์ hydroxynitrile lyase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา (หรือขั้นตอนนี้อาจไม่มีเอนไซม์เร่งปฏิกิริยาก็ได้) ได้สาร ketone หรือ aldehyde และ HCN อิสระซึ่งเป็นสารที่ก่อให้เกิดพิษ ดังรูปที่ 3 และยกตัวอย่างปฏิกิริยาเคมีของ linamarin ดังรูปที่ 4

รูปที่ 3. ปฏิกิริยาเคมีของ cyanogenetic glycoside

linamarin ถูกสลายโดยเอนไซม์ linamarase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ตัดน้ำตาลกลูโคสออกจากโมเลกุล ได้สาร acetone cyanohydrin ซึ่งจะสลายต่อโดยมีเอนไซม์ hydroxynitrile lyase เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา /หรือไม่มี เอนไซม์ก็ได้ จนในที่สุดได้ acetone และ HCN ซึ่งก่อให้เกิดพิษ [4]

รูปที่ 4. ปฏิกิริยาเคมีของ linamarin

ในสภาพการเจริญเติบโตปกติของพืชจะไม่พบ HCN ที่ปล่อยออกมาในรูปอิสระ แต่เมื่อเซลล์พืชถูกทำลาย ถูกบดหรือถูกขยี้ จะเป็นการกระตุ้นการทำงานของเอนไซม์ย่อยสลาย cyanogenetic glycoside

ฤทธิ์ทางชีวภาพของ cyanogenetic glycoside [5-6]

linamarin และ amygdalin มีฤทธิ์ทางชีวภาพที่น่าสนใจ เช่น ด้านมะเร็ง ด้านเนื้องอก มีการศึกษาศักยภาพของ amygdalin ในการพัฒนาเป็นยาต้านมะเร็งมุ่งเป้า (targeted therapy) และศึกษา linamarin เพื่อ พัฒนาเป็น bio-pesticide และ herbicide

การใช้ประโยชน์พืชที่มี cyanogenetic glycoside ^[7]

แบ่งออกเป็นกลุ่ม ดังนี้

1. เป็นอาหาร เช่น มันสำปะหลัง หน่อไม้ ถั่วลิมา (*Phaseolus lunatus* L.) เมล็ดแฟลกซ์ (*Linum usitatissimum* L.)
2. ใช้ในการผลิตเครื่องดื่ม ของหวาน เช่น อัลมอนด์ แอปริคอต เซอร์รี่ (*Prunus avium* L., *P. cerasus* L.) พีช (*Prunus persica* (L.) Batsch) พลัม (*Prunus domestica* L.)
3. ใช้ประโยชน์ทางแพทย์พื้นบ้าน (traditional medicine)

การบริโภคพืชที่มี cyanogenetic glycoside

จากที่กล่าวมาในตอนต้น จะเห็นได้ว่า cyanogenetic glycoside พบได้ในพืชทั่วไป ทั้งที่เป็นอาหาร เป็นพืชเศรษฐกิจ จึงควรบริโภคพืชเหล่านั้นอย่างถูกวิธี ไม่ควรบริโภคดิบ ต้องผ่านกระบวนการทำลายพิษสารกลุ่มนี้ โดยอาจจะเป็นการต้ม การดอง การหมัก การทอด ซึ่งภูมิปัญญาไทย รู้จักการทำลายพิษในพืชกลุ่มนี้มาช้านาน เช่น

- มันสำปะหลัง : นำไปต้ม เผา ทอด ที่อุณหภูมิสูง หรือนำไปทำให้เป็นแป้งซึ่งผ่านความร้อนหรือหมัก
- ลูกประ : นำมาดองก่อนแล้วจึงทาน หรือนำลูกประดองไปประกอบอาหาร หรือคั่ว
- หน่อไม้ : ควรต้มให้เดือดอย่างน้อย 10 นาที หรือดองหน่อไม้ปืบและก่อนนำมาปรุงอาหารต้องล้างให้สะอาดป้องกันไม่ให้มีไซยาไนด์หลงเหลือ
- ผักเสี้ยน : ดองน้ำซาวข้าว
- ผักหนาม : ดองน้ำซาวข้าว ดองเกลือ

กลไกการเกิดพิษของไซยาไนด์

ไซยาไนด์ไอออน (CN⁻) จะจับกับโมเลกุลที่มีประจุบวก ซึ่งที่สำคัญคือ โมเลกุลของเหล็กซึ่งมีทั้ง Ferrous ion (Fe²⁺) ในฮีโมโกลบิน และ Ferric ion (Fe³⁺) ในไมโอโกลบิน แต่จะจับกับ Fe³⁺ ได้ดีกว่า Fe²⁺ เนื่องจากไมโอโกลบินทำงานในระบบ electron transport ในกระบวนการหายใจระดับเซลล์ซึ่งเกิดขึ้นในไมโทคอนเดรีย ทำให้ได้พลังงาน น้ำ และคาร์บอนไดออกไซด์ เมื่อ CN⁻ จับกับ Fe³⁺ ในไมโอโกลบิน แล้วจะขัดขวางไม่ให้ electron transport chain ทำงานได้ตามปกติ ร่างกายจะอยู่ในภาวะ anoxia และเกิดภาวะ lactic acidosis ^[8]

พิษจากการบริโภคพืชที่มี cyanogenetic glycoside

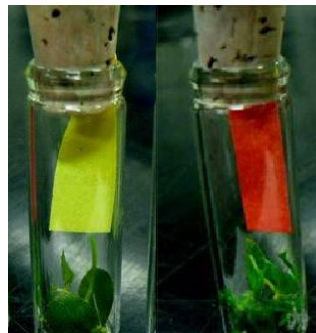
พิษจากการบริโภคพืชจะไม่เฉียบพลัน ไม่เกิดขึ้นรวดเร็วเหมือนกับพิษจากการสูดดมก๊าซไซยาไนด์หรือการกินสารไซยาไนด์เคมี เช่น โซเดียมไซยาไนด์ โพแทสเซียมไซยาไนด์ ซึ่งอาการพิษจะปรากฏให้เห็นภายในไม่กี่นาที หรือภายใน 1 ชั่วโมงหลังได้รับ

การแสดงพิษจากการบริโภคพืชที่มีไซยาไนด์อาจเกิดขึ้นในเวลาหลายชั่วโมงหลังรับประทาน เนื่องจากต้องรอการย่อย cyanogenetic glycoside ให้เป็น HCN ก่อน และปริมาณพิษที่เกิดขึ้นกับปริมาณ HCN ที่ได้รับ โดยพิษจากการบริโภค อาจเนื่องจากการบริโภคพืชดิบ หรือพืชนั้นอาจไม่ได้ผ่านกระบวนการทำลายพิษอย่างเหมาะสมในระหว่างการแปรรูปหรือการปรุง ทำให้ HCN เหลือตกค้างในพืช

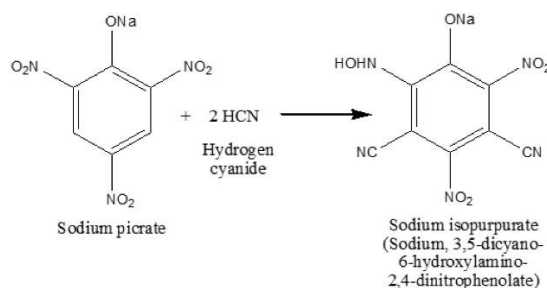
หากร่างกายได้รับ HCN ปริมาณน้อย ร่างกายจะสามารถทำลายพิษและขับออกทางปัสสาวะ แต่หากได้รับปริมาณมากทำให้เกิดอาการขาดออกซิเจน หายใจขัด ชักกระตุก กล้ามเนื้ออ่อนแรง หมดสติ อาจเสียชีวิต อาการพิษฉับพลัน ได้แก่ เวียนศีรษะ ปวดท้อง อาเจียน ท้องเสีย

การตรวจสอบ cyanogenetic glycoside ในพืช

การตรวจสอบเบื้องต้นว่า พืชมี cyanogenetic glycoside เป็นองค์ประกอบหรือไม่ เป็นการทำปฏิกิริยา การเกิดสีของ free hydrocyanic acid โดยทำปฏิกิริยากับ sodium picrate (สีเหลือง) ซึ่งอยู่ในแถบกระดาษ ผลบวกของปฏิกิริยาจะเปลี่ยนเป็น sodium isopurpurate (สีแดงอิฐ ปรากฏบนแถบกระดาษ) ดังรูปที่ 5 ^[9] และปฏิกิริยาเคมีที่เกิดขึ้น ดังรูปที่ 6

รูปที่ 5. การตรวจสอบ cyanogenetic glycoside ด้วยปฏิกิริยาการเกิดสี (ดัดแปลงจาก Müller-Schwarze D, 2009)

รูปที่ 6. ปฏิกิริยาการเกิดสีของ free hydrocyanic acid ^[10]

หรืออีกวิธีใช้กระดาษกรองชุบสารละลาย guaiacum resin ใน absolute alcohol ที่ให้แห้ง และชุบสารละลายเจือจาง copper sulphate เมื่อทำปฏิกิริยากับ free hydrocyanic acid ผลบวกของปฏิกิริยาจะเกิดสีน้ำเงิน (ปัจจุบัน guaiacum resin หาได้ยาก)

นอกจากนี้ ในบ้านเรายังมีรายงานการศึกษาปริมาณสาร amygdalin ในลูกประและใบด้วยวิธี HPLC ^[11] ของพืชกินได้ (edible plant) ในต่างประเทศ เช่น สกุล *Prunus*, *Portulaca*, *Phytolacca*, *Linum*, *Phyllostachys*, *Hordenum* ก็มีรายงานการศึกษาปริมาณสาร cyanogenetic glycosides เช่นกัน

สรุป

ไซยาไนด์ในพืชอยู่ในรูปของ cyanogenetic glycosides เป็นสารทุติยภูมิที่พืชสร้างขึ้น พบได้ทั่วไป ในพืชมีบทบาทในการป้องกันศัตรูของพืช cyanogenetic glycosides ไม่ก่อความเป็นพิษโดยตัวเอง แต่เมื่อเซลล์พืช ได้รับความเสียหายจะเป็นการกระตุ้นการทำงานของเอนไซม์ย่อยสลาย cyanogenetic glycoside ได้ HCN ออกมาซึ่งเป็นสารที่ก่อให้เกิดความเป็นพิษ อย่างไรก็ตามมีการใช้ประโยชน์ หลากหลายจากพืชที่มี cyanogenetic glycoside เป็นองค์ประกอบ

อ้างอิง

1. Vetter J. Plant cyanogenetic glycosides. *Toxicon*. 2000; 38(1); 11-36.
2. Wink M. 12-special nitrogen metabolism. In: Dey PM., Harborne JB, editors. *Plant Biochem*. Academic Press. 1997. p. 439-486. <https://doi.org/10.1016/B978-012214674-9/50013>.
3. Jørgensen K, Morant AV, Morant M, Jensen NB, Olsen CE, Kannangara R, Motawia MS, Møller BL, Bak S. Biosynthesis of the cyanogenic glucosides linamarin and lotaustralin in cassava: isolation, biochemical characterization, and expression pattern of CYP71E7, the oxime-metabolizing cytochrome P450 enzyme. *Plant Physiol*. 2011; 155(1); 282-292.
4. Bolarinwa IF, Oke MO, Olaniyan SA, Ajala AS. A review of cyanogenic glycosides in edible plants. In *Toxicology-new aspects to this scientific conundrum*. [Cited on 27 Apr 2023]. Available from: <http://dx.doi.org/10.5772/64886>.
5. An update on the toxicity of cyanogenic glycosides bioactive compounds: possible clinical application in targeted cancer therapy. *Material Chemistry and Physics*. 2020; 246; 122841. <https://doi.org/10.1016/j.matchemphys.2020.12284>.
6. Yulvianti M, Zidorn C. Chemical diversity of plant cyanogenic glycosides: an overview of reported natural product. *Molecules*. 2021; 26, 719. <https://doi.org/10.3390/molecules26030719>.

7. Brimer L. Cyanogenic glycosides in food, feeding stuffs and green medicine. In Bernhoft A editor. Bioactive compounds in plants-benefits and risks for man and animals. Oslo: The Norwegian Academy of Science and Letters. 2010. p. 125-143.
8. Ramathibodi Poison Center. Cyanide อันตรายที่ไม่ไกลตัว. Poison & Drug Information Bulletin. 1995: 3(2). [Cited 30 Aug 2023]. Available from: <https://www.rama.mahidol.ac.th/poisoncenter/th/bulletin/bul95/v3n2/Cyanide>.
9. Müller-Schwarze D. Test for cyanogenic compounds in plants In Hands-on Chemical Ecology. Springer. 2009 [Cited on 27 Apr 2023]. Available from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4419-0378-5_12.
10. Monga I, Paul V, Muniyasamy S, Zinyemba O. Green synthesis of sodium cyanide using hydrogen cyanide extracted under vacuum from Cassava (*Manihot esculenta* Crantz) leaves. Sustain. Chem. 2022: 3; 312-333.
11. Ngamriabsakul C, Kommen H. The preliminary detection of cyanogenic glycoside in Pra (*Eleteriospermum tapos* Blume) by HPLC. Wilailak J Sci & Tech. 2009: 6(1); 141-147